

SULH HUKUK – ASLİYE HUKUK MAHKEMESİ AYRIMININ ANLAM VE ÖNEMİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

IDEAS ABOUT THE MEANING AND THE IMPORTANCE OF THE DISCRIMINATION OF COURT OF PEACE AND COURT OF FIRST INSTANCE

Süha TANRIVER*

Özet: Bu makale, iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımının, amacı ve tarihsel geçmişi de dikkate alınarak, anlam ve öneminin ortaya konulmasına çalışılmış; ikinci kısımda ise, bu ayrımın kaldırılması yönünde görüş beyan edenlerin, görüşlerine dayanak yaptığı gerekçeler tek tek ele alınmış ve irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sulh hukuk mahkemesi, asliye hukuk mahkemesi, görev, basit yargılama usûlü, yazılı yargılama usûlü, kanun yolu, usûl ekonomisi, çekişmesiz yargı, malvarlığı haklarından doğan dava.

Abstract: This article consists of two main parts. In the first part, the meaning and the importance of the discrimination of court of peace and court of first instance have been set forth also by considering the purpose and the historical background. In the second part, the grounds of the declarers who express their opinions for removal of this discrimination are taken into consideration one by one and examined.

Keywords: Court of peace, court of first instance, jurisdiction, simple proceeding, written proceeding, legal remedy, judicial economy, ex parte proceeding, case arising from patrimonial rights

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Usûl ve İcra-İflâs Hukuku Anabilim Dalı Başkanı.

A. GENEL OLARAK

Her şeyden önce, sulh mahkemesi ve asliye mahkemesi ayrımı, hem hukuk yargısı hem de ceza yargısı bakımından geçerlilik taşıyan, pozitif hukuk açısından dayanakları da bulunan köklü bir ayrım konumundadır. Aslında, sulh mahkemesi ya da asliye mahkemesi, makam olarak, tektir. Sulh mahkemesinin hukuk yargısı kısmında görev yapanı, sulh hukuk; ceza yargısı alanında görev yapanı ise, sulh ceza mahkemesi olarak adlandırılır. Aynı tespit, makam olarak tek olan, asliye mahkemeleri bakımından da geçerlilik taşır. Dolayısıyla, sulh mahkemesi – asliye mahkemesi ayrımının rasyonelliğinin ve işlevselliğinin değerlendirilmesinde, hukuk ve ceza yargısının bir bütün olarak gözetilmesi, şarttır.

5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'da, adli yargıda ilk derece yargı yeri olarak görev yapacak olan hukuk mahkemeleri, sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri ile özel kanunlarla kurulan diğer hukuk mahkemeleri, yani özel görevli hukuk mahkemeleri şeklinde belirlenmiştir (m.4). Bu mahkemelerden olan sulh hukuk mahkemeleriyle asliye hukuk mahkemeleri, hukuk yargısı alanında işlev üstlenmiş bulunan, tek hâkimli, genel görevli ilk derece yargı yerleri konumundadır (5235 s.K. m.5,II).

5235 sayılı Kanun'da, sulh hukuk ile asliye hukuk mahkemelerinin, il merkezleriyle bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun da olumlu görüşü alınmak suretiyle belirlenecek olan ilçe merkezlerinde kurulması esası benimsenmiş (m.5,I); bu mahkemeler arasındaki ilişki, görev ilişkisi olarak düzenlenmiş (m.6) ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu da, yalnızca, bu görev ilişkisinin içeriğini somutlaştırmakla kalmamış (m.2, 4, 383); bunun yanı sıra, bu ilişkiye özel birtakım hüküm ve sonuçlar bağlamıştır (m.1; 20; 21,I/a; 114,I/c; 115,I,II; 331,II; 353,III; 355 ve 371,II). Bunlar, şu şekilde sıralanabilir:

- a) Her şeyden önce görev konusu, kamu düzenindendir (HMK m.1, 2.c.). Çünkü, görev, egemenliğin en somut kullanım biçimlerinden birisini teşkil eder ve Devlet'in yargı erkinin işleyişiyle doğrudan doğruya ilişkili olduğu için, emredici hukuk kuralları aracılığıyla düzenlenmiş bir alan konumundadır; dolayısıyla, uyuşmazlığın tarafları anlaşmak suretiyle bu alanda tasarruf edemezler.

- b) Görev, mahkemeye ilişkin dava şartları arasında yer alır (HMK m.114, I/c). Bu niteliğinin doğal sonucu olarak davalı, davanın her aşamasında görev itirazında bulunabileceği gibi; mahkeme de, davanın her aşamasında, görevli olup olmadığı hususunu re'sen inceleyebilir (HMK m.115, I).
- c) Mahkemenin, görev ilişkisine riayetsizlik hâlinde vereceği karar, usûle ilişkin nihai kararlar arasında yer alan görevsizlik kararıdır (HMK m.20). Görevsizlik kararında görevli olduğu belirtilmiş olan mahkeme, Kanun'da öngörülen usûl dairesinde, dava dosyasının önüne gelmesinin sağlanması hâlinde, bu kararla bağlı değildir; önüne gelen dava bağlamında, görevli olmadığı kanısını taşıyorsa, o da görevsizlik kararı verebilir (HMK m.21, I/c).
- d) Görev kurallarına uyulmamış olması, istinaf hükümlerinin işlerlik kazanması hâlinde, mutlak bir istinaf sebebi (HMK m.353, III; 355); bugün için ise, mutlak bir temyiz (bozma) sebebi oluşturur (HUMK m.428, I/2). Yapılan bu tespit, aynı zamanda görev konusunun egemenliğin somut kullanım biçimlerinden birisini oluşturan yargı yetkisinin ve yargı erkinin işleyişiyle doğrudan doğruya ilişkili olduğunu, aralarında organik bir bağın bulunduğunu bir başka açıdan ortaya koyar.
- e) Görev konusu, usûlî kazanılmış hak kurumunun istisnalarından birisini oluşturur.

Öte yandan, mahkemelerin görevinin tâyini konusunun, anayasal bir ilke olan ve hukuk devletinin (AY m.2) yapı taşlarından birisini oluşturan tabii hâkim ilkesi¹ ile bu ilkenin de, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkeleriyle sıkı sıkıya bir irtibat içerisinde bulunduğu hususunu da göz ardı etmemek gerekir².

¹ Kissel, O.R./ Mayer, H.: Gerichtsverfassungsgesetz, neue bearbeitete Auflage, München 2008, s.382; Schmidt-Bleibtreu, B./ Klein, F.: Kommentar zum Grundsgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 3. Auflage, Luchterland 1989, s.790; Tanriver, S.: Tabii Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı (Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2013/104, s.11-35), s.16; Demircioğlu, Y.: Medenî Usûl Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Ankara 2007, s.67; Çalışır, K. T.: Teori ve Pratikte Yargı Bağımsızlığı, Ankara 2011, s.262.

² Kissel/Mayer, s.381; Schmidt-Bleibtreu/Klein, s.788; Çalışır, s.261; Tanriver, S.: Hukuk Yargısı Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı (Makalelerim I, Ankara 2005, s.211-236), s.215, 216; Tanriver – Tabii Hâkim, s.16.

Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının anlam ve öneminin kavranabilmesi ve işlevselliği hakkında bir değerlendirmede bulunulabilmesi için, öncelikli olarak, bu ayırımın tarihsel gelişimi ile amacının ne olduğunun ortaya konulması gerekir.

Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımı, oldukça uzun sayılabilecek tarihsel bir geçmişi bulunan, köklü bir ayırım konumundadır. Her iki mahkemenin tarihsel süreç içerisinde, üstlenmiş oldukları misyonlar, birbirinden farklıdır ve sözü edilen ayırım, bir tesadüfün değil; bu misyon farklılığının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel kökenleri irdelendiğinde, sulh hukuk mahkemelerin salt hüküm vermek ve adalet dağıtmak üzere oluşturulmuş bulunan yargı mercileri konusunda bulunmadığı; bu mahkemelerin asli işlevlerinin, tarafları uzlaştıracak aralarındaki uyuşmazlığı çözüme kavuşturmak³; buna karşılık, asliye hukuk mahkemelerinin asli işlevinin ise, yargılama yapıp hüküm vermek suretiyle, adalet dağıtımını gerçekleştirmek olduğu; bu süreçte, uzlaştırmacı olarak rol üstlenme niteliğinin, sulh hukuk mahkemeleri ile karşılaştırıldığında, daha geri plânda bulunduğu görülür⁴. Günümüzde, sulh hukuk mahkemelerinin, bu tarihsel misyonlarından uzaklaşmış gibi bir görünüm arz etmesi, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının kaldırılmasının değil; bu ayırma, etkin bir biçimde işlerlik kazandırılması ve bu ayırmadan daha rasyonel bir biçimde yararlanılmasının yollarının araştırılması gereğinin bir dayanağını oluşturabilir.

³ 1806 tarihli Fransız Usûl Kanunu’nu hazırlamış olan *Treilhard*’a göre, sulh hukuk hâkimi, “bir hâkimden ziyade, bir hakem, bir babadır. Onun asıl zaferi, çocukları arasındaki uyuşmazlıkta bir karar vermek değil; çocuklarını uzlaştırmak suretiyle aralarındaki uyuşmazlığı çözüme kavuşturmaktır”, [Öztek, S.: Hukuk Davalarında Adil ve Çabuk Yargılama, Aksaklıklar ve Çözüm Önerileri (Yeni Türkiye Yargı Reformu Özel Sayısı, 1996/10, s.494-502), s.496’dan naklen]. Sulh hukuk mahkemelerinin kavramsal çerçevede ifade edilmesinde barışçıl ve dostane bir biçimde uyuşmazlığın sona erdirilmesini bünyesinde barındıran “sulh” sözcüğüne yer verilmiş olması, onların, yargılama sistemi içerisindeki asli işlevinin, tarafların uzlaştırılmasını temin etmek olduğunun açık bir kanıtını teşkil etmektedir. [Öztek, s.496; Tanrıver, S.: Hukuk Yargısında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine (Makalelerim I, Ankara 2005, s.165-179), s.167, dn.4].

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için, bkz: Öztek, s.495-497; Arslan, R./ Tanrıver, S.: Yargı Örgütü Hukuku, 2. B., Ankara 2001, s.61, dn.17; Tanrıver, S.: Hukuk Yargısının Temel Sorunları ve Alınması Gereken Temel Önlemler (Makalelerim II, Ankara 2011, s.115-142), s.118.

Öte yandan, sulh hukuk mahkemelerinin, basit, fazla karmaşık bir nitelik taşımayan, meblağ itibariyle daha küçük çaplı uyuşmazlıkları; asliye hukuk mahkemelerinin ise, daha komplike, kronikleşmeye yüz tutmuş ve meblağ itibariyle de daha büyük çaplı uyuşmazlıkları çözme kavuşturması hedeflenmiştir.

Yine, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımı, sadece Türk hukuk düzeni bakımından değil; Alman, Avusturya ve İsviçre hukuk düzenleri bakımından da geçerlilik taşıyan, köklü ve uzun bir tarihsel geçmişe sahip bir ayırım konumundadır.

Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımı, hâlihazırda meriyette bulunan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun kabul etmiş olduğu temel ayrımlardan birisi konumundadır; deyiş yerindeyse, anılan Kanun’un “*omurgasını*” teşkil etmektedir. Çünkü, Hukuk Muhakemeleri Kanunu, iki ana yargılama usûlü öngörmüştür. Bunlar; basit yargılama usûlü ile yazılı yargılama usûlüdür. Basit yargılama usûlü, esas itibariyle, sulh hukuk mahkemelerinde; yazılı yargılama usûlü ise, esas itibariyle, asliye hukuk mahkemelerinde uygulanan yargılama usûlü konumundadır. Basit yargılama usûlünde amaç, gerçeğe olabildiğince seri, yalın ve kolay bir prosedür içerisinde ulaşılmasının temin edilmesidir⁵. Yazılı yargılama usûlü ise, basit yargılama usûlüne nazaran daha formel, daha komplike ve daha yavaş yürüyen bir usûl konumundadır. Her iki yargılama usûlü arasında, ciddî nitelik ve işleyiş farklılıkları mevcuttur. Sulh hukuk mahkemeleri, esas itibariyle, fazla karmaşıklık arz etmeyen ve meblağ itibariyle de daha küçük çaplı olan uyuşmazlıklarla uğraştığına göre, işlerlik kazanması gereken usûl, basit yargılama usûlü; asliye hukuk mahkemeleri ise, nitelik itibariyle daha karmaşık ve meblağ itibariyle de daha büyük çaplı uyuşmazlıklarla uğraştığına göre, işlerlik kazanması gereken usûl, esas itibariyle yazılı yargılama usûlüdür. Her iki yargılama usûlünün gereklerine sıkı sıkıya riayet temin edilecek olursa, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımının, rasyonel bir temel üzerine bina edildiği ve son derece işlevsel bir nitelik taşıdığı kolaylıkla müşahade edilebilir.

⁵ Roth, M.: Das summarische Verfahren in der Zivilprozessordnung des kantons Aargau, vom 18 Dezember 1984, Diss., Bern 1993, s.2.

Öte yandan, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımı, gerek eski 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nun gerek yeni yürürlüğe girmiş bulunan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun, gidilecek olan kanun yollarının tâyini, yani üst derece yargılaması bağlamında, esas aldığı önemli ayrımlardan (temel ölçütlerden) birisi konumundadır. 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nda, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımı, özel bir önem taşımakta idi. Çünkü, kanun koyucu, temyiz kanun yolunun devamı niteliğinde olan karar düzeltme yoluna işlerlik kazandırma bağlamında, asliye hukuk mahkemelerinin vermiş olduğu kararların temyizen incelenmesi sonucunda alınan Yargıtay kararlarını baz almış; buna karşılık, ilke olarak, sulh hukuk mahkemesinin kararlarının temyizen incelenmesi sonucunda verilen Yargıtay kararlarına karşı ise, karar düzeltme yolunu kapalı tutmuştu (HUMK m.440, III). Dolayısıyla, sulh hukuk mahkemelerinden verilmiş olan kararlar, ilke olarak, kanun yolu teşkilinde, karar düzeltme yolu devre dışı bırakıldığı için, müracaat edilmişse sadece temyiz incelemesinden geçmek suretiyle kesinleşebileceği için, bu durum, aynı zamanda, usûl ekonomisinin gerçekleştirilmesine, yani yargılamanın uzamasının önlenmesine de katkı sağlıyordu. Yapılan bu tespit, istinaf mahkemeleri, henüz işlerlik kazanmadığı için, hâlâ günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir.

6100 sayılı yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu da, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımından, istinaf ve temyiz kanun yollarının uygulanma alanlarının tâyini, yani üst derece yargılamasının biçimlendirilmesi evresinde yararlanmış ve bu suretle sözü edilen ayrımı, bu bağlamda da ana bir ayrım statüsüne kavuşturmuştur. Öngörülen yeni modelde de, ilke olarak, sulh hukuk mahkemelerinin vermiş olduğu kararlara karşı, sadece istinaf yoluna başvurulabilecek; temyiz kanun yoluna gidilemeyecektir. Buna karşılık, asliye hukuk mahkemesinin kararlarına karşı istinaf kanun yoluna, istinaf mahkemesinin (bölge adliye mahkemesinin) bu bağlamda vereceği kararlara karşı da, ilke olarak, temyiz kanun yoluna işlerlik kazandırılacaktır. Görüldüğü üzere, temyiz kanun yolu, esas itibarıyla asliye hukuk

mahkemelerinin kararlarının, istinaf yoluna başvuru üzerine, istinaf mahkemesince (bölge adliye mahkemesince) incelenmesi sonucunda verilmiş bulunan kararlara karşı tatbik kabiliyeti kazanan bir kanun yolu konumuna getirilmiştir (HMK m. 362, I, b ve ç). Yapılan bu tespit de, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımının, işlerlik kazana-bilecek kanun yollarının tâyini bağlamında da önemli bir işlevi yerine getirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Yine, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun öngördüğü sistemde, hem malvarlığı haklarından hem de şahısvarlığı haklarından doğan davalarda, yani çekişmeli yargı işlerinde genel görevli mahkeme, asliye hukuk mahkemesi (m.2); çekişmesiz yargı işlerinde ise, genel görevli mahkeme, sulh hukuk mahkemesidir (m.383). Çekişmesiz yargı işleri, medenî yargının, uğraş alanına giren önemli iş kategorilerinden birisini oluşturmaktadır. Sulh hukuk – asliye hukuk ayrımının kaldırılması, bu bağlamda da, bir karmaşa yaşanmasına ve dolayısıyla ciddî sıkıntıların ortaya çıkmasına da sebebiyet verebilir. Hatta, sulh hukuk – asliye hukuk ayrımından, daha rasyonel ve daha etkin bir biçimde yararlanılması hedefleniyor ise, özel mahkemelerde bakılacağı, karara bağlanacağı öngörülen çekişmesiz yargı işleri de dâhil olmak üzere, tüm çekişmesiz yargı işlerinde, sulh hukuk mahkemeleri, genel görevli yargı yeri hâline dâhi getirilebilir.

Sulh hukuk mahkemelerinin, vesayete ve mirasa ilişkin dava ve işlerde önemli bir işlevi yerine getiren mahkemeler konumunda bulunduğu hususu da, göz ardı edilmemelidir. Medenî Kanun’da, bu bağlamda sevk edilmiş olan çok sayıda hüküm mevcuttur. Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımının kaldırılması, bu bağlamda, anılan mahkemeler arasında sistematik bir düzen içinde kurulmuş bulunan dengenin bozulmasına, bir karmaşanın yaşanmasına sebebiyet verebilir.

Kendisine işaret edilmiş bulunan tüm bu hususlar, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımının kaldırılmasında değil; aksine muhafaza edilmesinde, pek çok yarar bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

B. SULH HUKUK – ASLİYE HUKUK MAHKEMESİ AYRIMINA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının kaldırılması gerektiğini ileri sürenlerin görüşlerini⁶ dayandırdıkları belli başlı gerekçeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımına yöneltilen ilk eleştiri, 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nun yürürlükte olduğu dönemde, her ne kadar, Kanun’da, sulh hukuk mahkemelerinde, basit yargılama usûlünün uygulanacağı açıkça belirtilmişse de, tatbikatta, bu mahkemelerde uygulanan yargılama usûlünün, esas itibariyle, asliye hukuk mahkemelerinde işlerlik kazanan yazılı yargılama usûlüne yaklaştığı, dolayısıyla ortaya çıkan bu fiili durumun, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımını gereksiz kıldığı yönündedir⁷.

Her şeyden önce, sulh hukuk mahkemelerinde, uygulanması gereken basit yargılama usûlünün, pratikte, yazılı yargılama usûlüne yaklaşır bir nitelik kazanmış olması, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının bir kusuru değil, ayırma etkin bir biçimde işlerlik kazandırma hususunda gereken özenin gösterilmemesinin ve genel olarak bu bağlamda ihmâli bir tutum takınılmasının doğal bir sonucudur. Yargılama usûllerinin gereklerine riayet konusundaki özensizliğin yahut takınılmış bulunan kayıtsızlığın faturası, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımına çıkartılamaz ve asla bu ayırımın önemini kaybetmesi ve anlamını yitirmesi gibi bir sonucun ortaya çıkmasına sebebiyet vermez. Uygulamada ortaya çıkan fiili durum ile, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının hedeflemiş olduğu temel amaç arasında bir bağ ya da bağlantı kurulmaya çalışılması, sağlıklı ve doğru bir yaklaşım biçimi de teşkil etmez. Kaldı ki; 6100 sayılı

⁶ Kuru, B.: Sulh/ Asliye Mahkemesi Ayırımı Kaldırılmalıdır (Makalelerim, İstanbul 2006, s.3-5), s.4-5; Kuru, B.: Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri (Makalelerim, İstanbul 2006, s.99-116), s.106-107; Kuru, B.: Hukuk Davalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler (Makalelerim, İstanbul 2006, s.107-139), s.132-133; Yılmaz, E.: Aksak Adaletten İşleyen Adalete (Yeni Türkiye, Yargı Reformu Özel Sayısı, 1996/10, s.470-493), s.477; Karşlı, A.: Medeni Muhakeme Hukuku, 3. B., İstanbul 2012, s.131.

⁷ Kuru – Sulh/ Asliye Hukuk Mahkemesi Ayırımı, s.4; Yılmaz, s.477.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu, yargılama usûlleri konusundaki karmaşayı sona erdirmiş; yargılama usûllerini, yazılı ve basit yargılama usûlleri olmak üzere ikiye indirmiş; basit yargılama usûlünü, 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'na nazaran daha kristalize ve daha kapsamlı biçimde düzenlemiş ve işleyişlerini temin bağlamında da daha katı bir tutum takınmıştır. Öte yandan, davaların makûl sürede, yani usûl ekonomisine uygun olarak yürütülüp sonuçlandırılabilmesinin temel koşulunu, usûl kanunlarında öngörülen yargılama usûllerinin gereklerine sıkı bir biçimde uyulmuş olması teşkil eder. Hem sulh hukuk hem de asliye hukuk mahkemelerinde görev yapan hâkimler, yargılama usûllerinin gereklerine uyma konusunda gereken özeni göstermiyorlarsa, bu konuda bir zâfiyet içerisinde bulunuyorlarsa, onları bu gereklere uymaya zorlayacak mekanizmalara veya yaptırımlara derhâl işlerlik kazandırmak gerekir. Bugüne kadar bu konuda takınılan ihmâlî tutum da, yargılama usûlleri bağlamında uygulamada ortaya çıkan fiili durumun oluşumunda büyük ölçüde etkili olmuştur. Yargılama usûllerinin gereklerine uyma konusunda takınılan özensizlik ve kayıtsızlık, örneğin müstâkil bir evre hâline gelmiş bulunan ön incelemenin atlanması yahut sulh hukuk hâkiminin, görmekte olduğu dava bağlamında, işlerlik kazanan basit yargılama usûlüne, tutum ve tavırlarıyla yazılı yargılama usûlüne yaklaşan bir boyut kazandırmış olması, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 46 ncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinde öngörülen sorumluluk sebebinin (karş. 1086 sayılı HUMK m.573/2) oluşumuna vücut verir ve anılan sorumluluk sebebine dayanılarak, hâkimin fiili sebebiyle Devlet aleyhine tazminat davası açılması mümkündür. Yine, özellikle, sulh hukuk mahkemesi hâkimleri, önlerine gelen davalar bağlamında, basit yargılama usûlünün gereklerine uygun davranmıyorlarsa, tutum ve davranışlarıyla basit yargılama usûlünün yazılı yargılama usûlüne yaklaşan bir boyut (bir görünüm) kazanmasına sebebiyet veriyorlarsa, bu durum, aynı zamanda yargı teşkilâtımız içerisinde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na bağlı olarak işlev gören adalet müfettişlerince, performans denetimi evresinde gözetilebilir ve gözetilmelidir de⁸ (AY m.144, HSYK. Teftiş Kurulu Teftiş Rehberi m.22, I/ç).

⁸ Tanriver, S.: Adalet Müfettişlerinin Hukuk Mahkemeleri Hâkimleri Üzerindeki Denetim Yetkisinin Kapsamı ve Sınırları (Makalelerim II, Ankara 2011, s.213-236), s.228.

2. Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımına yöneltlen diğer bir eleştiri, bu ayırımın görev ilişkisi biçimde düzenlenmesinin sonucu olarak görevsizlik kararları sebebiyle, yargılamanın uzamasına sebebiyet verdiği, yani usûl ekonomisine aykırı bir yapılanma modeli olduğu yönündedir⁹.

Bu eleştiri de, tümüyle dayanaktan yoksundur. Her şeyden önce, görevsizlik kararları, mahkemelerden verilen kararların bütünü gözetildiğinde sayı itibarıyla çok cüzî bir yer işgal etmektedir. Öte yandan, daha önceden de vurgulandığı üzere, sulh hukuk mahkemelerinde, basit yargılama usûlü; asliye hukuk mahkemelerinde ise, ilke olarak, yazılı yargılama usûlü uygulanır. Basit yargılama usûlünde amaç ise, gerçeğe, seri, yalın ve kolay bir prosedür içerisinde ulaşılmasıdır. Nitekim, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda da, basit yargılama usûlüne ilişkin hükümler sevk edilirken, bu temel esas gözetilmiştir. Söz konusu yargılama usûlünün bu niteliği gözetildiğinde, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının kaldırılmasının değil; aksine, korunmasının, davaların daha uzamasının önlenmesine hizmet edeceği görülmür. Meğer ki, bu ayırımın gereklerine uygun ve etkin bir biçimde işlevli sağlanmış olsun.

Yine, hukuk yargısı bağlamında genel görevli mahkeme konumunda bulunan sulh hukuk mahkemeleri ile asliye hukuk mahkemeleri arasındaki görev ilişkisi temelli ayırım, bir an için kaldırılacak olsa bile, ayrı bir mahkeme biçiminde örgütlenmiş ve birer uzmanlık yargı yeri konumunda bulunan özel mahkemeler, hukukî varlığını devam ettirdiği sürece – ki uzmanlık yargı yerlerinin kaldırılması, oluşturulma amaçlarına ters düşeceği için düşünülemez – görev problemleri ve görevsizlik kararlarının verilmesi sebebiyle, yargılama sürecinin uzadığı yönündeki zevahir, gene ortaya çıkmaya devam edecektir. Kaldı ki, görevsizlik kararlarının verilmesinin, yargılama sürecini uzattığı yönünde görüş serdedenler, her nedense, özellikle kesin yetki kuralları ve yetkisizlik kararları bakımından, bu eleştiriye dile getirmekten kaçınmaktadır. Dolayısıyla, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının görev ilişkisi temelli olarak düzenlenmesinin, yargılama sürecini uzattığı yönündeki düşüncenin, aynı ihtimâlin, yetkisizlik kararları ve ayrı bir

⁹ Kuru – Sulh/Asliye Hukuk Mahkemesi Ayırımı, s.5; Kuru – Hukuk Davalarının Uzama Sebepleri, s.107; Kuru – Yargılamanın Çabuklaştırılması, s.132-133.

özel mahkeme kurulan yerlerde, genel mahkemelerle özel mahkemeler arasındaki görev ilişkisi bağlamında da geçerlilik kazanması nedeniyle, doğru bir çözümlemenin ürünü olmadığı, kolaylıkla ifade edilebilir.

3. Görev kurallarının, teknik birtakım inceliklere ve özelliklere sahip olması sebebiyle, hak arayacak sade bir vatandaşın, bu kuralları bilmesini ve uygulamasını istemenin, şekilcilik adına haksızlık yaratılmasına sebebiyet vereceği, bu nedenle de sulh hukuk - asliye hukuk mahkemesi ayrımının kaldırılıp; tek tip bir genel görevli hukuk mahkemesi sistemine geçilmesinin daha doğru olacağı yönünde getirilmiş bulunan eleştiri¹⁰ de, tümüyle temelsizdir.

Her şeyden önce, bu eleştiriye getirenler, görev sorununu, sadece sulh hukuk - asliye hukuk mahkemesi ayrımını baz alarak irdelemekte; genel mahkemelerle özel mahkemeler arasındaki görev ilişkisini belirleyen kuralları tümüyle göz ardı etmektedirler. Çünkü, sulh hukuk - asliye hukuk mahkemesi ayrımı kaldırılrsa bile, genel mahkeme - özel mahkeme ayrımı, özel mahkemelerin uzmanlaşma olgusunun bir ürünü olması sebebiyle, hâlâ varlığını sürdürecektir. Öte yandan, görevle ilgili kuralların sevki sırasında, teknik birtakım incelikler ve özellikler gözetilse, hatta bu kurallar, zaman zaman komplike bir nitelik taşısa bile, bu durum, sadece göreve özgü değildir; yargı yolu ve yetkiye ilişkin kurallar bakımından da geçerlilik taşır. Ama, hiç kimse, bugün için genelde, zaman zaman teknik incelikler gerektirse, komplike bir nitelik taşısa bile, yargı yolu ve yetkiye ilişkin kuralların taşınmış olduğu bu özellik dolayısıyla kaldırılıp; tek tipleştirilmesinin gerektiğini, aksi hâlde birtakım haksızlıkların ortaya çıkabileceğini ileri sürmemekte ya da iddia etmemektedir¹¹. Yine, yargılama usûlleriyle ilgili kurallar da, tümüyle teknik, bazen detay gerektiren bilgilerin öğrenilmesini zorunlu kılar. Bu durum, asla yargılama usûlleri arasında yaratılmış bulunan farklılıkların ortadan kaldırılmasını ve bu bağlamda da tek tipleştirmeye gidilmesini meşru hâle getirmez. Aslında, hukukumuz bağlamında temel sorun, çağdaş batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, temel altyapı kurumu olan hukukî himaye sigortasıyla birlikte avukat marifetiyle davayı takip zorunluluğu sistemine henüz

¹⁰ Yılmaz, s.477.

¹¹ Yılmaz, görev konusunda ileri sürmüş olduğu gerekçelere yargı yolu ayrımı bağlamında da dayanmaktadır (s.477).

geçilememiş bulunmasıdır. Bu sağlanacak olursa, yargılama hukukları bağlamında, sisteme ilişkin teknik ayrıntılara ilişkin özel bilgilerin eksikliğinden kaynaklanabilecek, pek çok olumsuzluk da bertaraf edilebilecektir. Dolayısıyla, yargılama sistemimizdeki temel birtakım eksikliklerden kaynaklanabilecek olumsuzlukların giderilmesi bağlamında, deyiş yerindeyse günah keçisi olarak sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının ilân edilmiş bulunması da, adil bir yaklaşım biçimi oluşturmaz. Tüm bunların ötesinde, göreve ilişkin kuralların, alelâde şekil kuralları olarak değerlendirilmesi de mümkün değildir. Çünkü, anılan kurallar, yargı erkinin doğrudan doğruya işleyişine ilişkin bir nitelik taşıdıkları için, emredici bir biçimde, kanunla öngörülürler; kamu düzeninden sayılmışlardır ve anayasal bir ilke olan tabii hâkim ilkesiyle de (AY m.37) aralarında sıkı bir bağ kurulmuştur.

4. Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımına yöneltilecek bir diğer eleştiri de, görevin tâyinine yönelik yasal düzenlemeler sebebiyle, iş dağılımı bağlamında, her iki mahkeme arasında bir dengesizliğin ortaya çıktığı, bu ayırımın tümüyle ortadan kaldırılıp; tek tip bir genel görevli hukuk mahkemesi sistemine geçilmesinin, yaratılmış bulunan bu dengesizliği giderebileceği yönündedir¹².

Bugün için, sulh hukuk mahkemelerinin, asliye hukuk mahkemelerine nazaran işlevselliğinin daha sınırlı kalmış olması, özellikle malvarlığı haklarından doğan davalarda, iş dağılımı bağlamında bir dengesizliğin yaratılmış bulunması, bu ayırımın kaldırılması gerektiğinin değil; ancak bu ayırımdan rasyonel bir biçimde yararlanılamamasının bir dayanağını oluşturabilir. Malvarlığı haklarından doğan davalarda, sulh hukuk mahkemeleriyle asliye hukuk mahkemelerinin görev alanı tâyin edilirken, 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nun meriyette bulunduğu dönemde olduğu gibi, iki ayrı ölçüte işlerlik kazandırılmalıdır. Yine, bu ayırımın yapıldığı Alman ve Avusturya hukuk düzenlerinde de, sulh hukuk mahkemeleriyle asliye hukuk mahkemelerinin, malvarlığı haklarından doğan davalar bağlamında görev alanının belirlenmesinde, iki ayrı ölçütün kullanıldığı gözlemlenmektedir: Bunlardan ilki, dava konusunun miktar ya da değeri ölçütü; ikincisi ise, kanunlarda dava konusunun miktar ya da değer her ne olursa olsun, sulh hukuk mahkemelerinde görülmesi gerektiği belir-

¹² Karşlı, s.131.

tilen dava ve işlerin sulh hukuk mahkemelerinde; asliye hukuk mahkemelerinde görülmesi gerektiği belirtilen dava ve işlerin ise, asliye hukuk mahkemelerinde görülmesi ölçütüdür. Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı'nın yasalaşması sürecinde, müddeabihin miktar ya da değeri ölçütü, sulh hukuk - asliye hukuk mahkemesi ayrımı bağlamında, tümüyle devre dışı bırakıldığı için, ister istemez, sulh hukuk mahkemelerinde görülen davalarda bir azalma, buna paralel olarak da, asliye hukuk mahkemelerinde görülen davalarda ise, bir artış ortaya çıkmıştır. Bugün için, kira ilişkisinden kaynaklanmıyorsa, 1000 TL'lik bir alacak davası dahi, asliye hukuk mahkemelerinde görülür hâle gelmiştir. Sulh hukuk - asliye hukuk mahkemesi ayrımından ve bu ayrımı temel alan yazılı yargılama usûlü - basit yargılama usûlü ayrımının gereklerinden, rasyonel bir biçimde yararlanılması ve usûl ekonomisine uygunluğun sağlanması, yargılamanın makûl sürede bitirilmesi hedefleniyor ise, müddeabihin miktar ya da değeri ölçütünün, görev tâyini hususunda, tekrar, yasal çerçevede dikkate alınması gereken temel bir ölçüt şeklinde düzenlemeye kavuşturulması şarttır.

Yine de, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun öngördüğü düzenleme çerçevesinde, sulh hukuk mahkemelerinin, kanunlarda aksine bir düzenleme yer almadığı sürece, tüm çekişmesiz yargı işlerinde görevli mahkeme konumunda bulunduğu ve çekişmesiz yargı işlerinin, mahkemelerinin göreceği işler arasında önemli bir yekûnu teşkil ettiği hususu da göz ardı edilmemelidir. Eğer asliye hukuk mahkemelerinin aleyhine olarak iş dağılımı bağlamında bir dengesizliğin yaratıldığı düşünülüyorsa, bu dengesizliğin izalesi için, özel mahkemelerde bakılacağı, karara bağlanacağı öngörülmüş bulunanlar da dahil olmak üzere, istisnasız bir biçimde, tüm çekişmesiz yargı işlerinde görevli yargı yerinin sulh hukuk mahkemeleri olacağı şeklinde bir düzenleme değişikliğine gidilmesi de mümkündür. Yine, bu bağlamda, eskiden olduğu gibi, mirasçılık belgesinin iptali ve yeni bir mirasçılık belgesi verilmesi istemini konu alan davalar da, açıkça sulh hukuk mahkemelerinin görev alanının içerisine dahil edilebilir.

5. Sulh hukuk - asliye hukuk mahkemesi ayrımının kaldırılması yönünde düşünce serdedenlerin bu görüşlerini dayandırmış oldukları diğer bir gerekçe de, bu ayrımın, hukuk ve ceza alanlarında uzmanlaşmanın önünde bir engel oluşturduğu yönündedir¹³.

¹³ Adalet Bakanlığı İç Denetim Birimi Başkanlığı'nın 12.10.2011 tarihli Sulh - Asliye

Eğer uzmanlaşma kavramına yüklenmesi gereken anlam ve içerik, belirli tipteki dava ve işlerle uzun süreli ve yoğun bir biçimde uğraşmanın yaratmış olduğu pratiklik ise, -ki gerçek anlamda uzmanlaşma bu değildir- sulh hukuk asliye hukuk mahkemesi ayırımının, kaldırılması yerine; muhafazasının bu amaca daha çok hizmet etmeye elverişli bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Öte yandan, özel mahkemelerin görev alanı dışında kalan her türlü dava ve işle uğraşan genel görevli tek tip bir hukuk mahkemesi sisteminin, dava ve işlerin çok çeşitliliği ve karmaşıklığı karşısında, belirli bir alanda derinliğine bilgi ve beceri kazanılmasına imkân veren bir ortamın yaratılmasına katkı sağlaması da, pek mümkün değildir. Uzmanlaşmanın sağlanabilmesinin ön koşulunu, mahkemelerin uğraş alanının, belirli tipteki dava ve işlerle sınırlandırılması ve çeşitliliğinin olabildiğince azaltılması teşkil eder. Bu ise, genel çerçevede olsa bile, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının kaldırılması ile değil; aksine, korunmasıyla mümkün olur.

6. Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının, ülkemizde zaten kıt kaynak olan hâkimler bağlamında, yıllardır devam edegelen açığın kapatılmasına, hâkimler ve diğer adli personelden tasarruf edilmesine katkı sağlayacağı gerekçe gösterilerek, bu açıdan da kaldırılmasının yerinde olacağı ifade edilmektedir¹⁴.

Her şeyden önce, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının kaldırılmasının, hâkim açığının giderilmesinin bir aracı olarak görülmesi ve algılanması doğru bir yaklaşım biçimi değildir. Öte yandan, bu ayırım kaldırılacak olursa, eskiden iki ayrı hâkim tarafından karara bağlanmış olan işler, artık tek bir hâkim tarafından görülüp karara bağlanacak hâle gelecek; tabiri caizse, eskiden terazinin iki kefesine dağıtılmış olan işler, tek bir kefedede toplanacak; bu da, hâkimlerin iş yükünü artırıp; yürütülen yargılamaların makûl sürede tamamlanamaması gibi bir sonucun ortaya çıkmasına sebebiyet verecektir. Öte yandan, bir an için bu ayırımın kaldırılmasının, görüntüde hâkimler bağlamında bir tasarruf yapılması sonucunu doğuracağı kabul edilse bile, kronik ve devasa bir sorun hâline gelmiş olan hâkim açığının giderilmesinde, ayırımın kaldırılmasının sağlayacağı katkı çok cüzî olacaktır. Yine, sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayırımının kal-

Ayrımı İnceleme Raporu, s.1.

¹⁴ Kuru – Sulh/ Asliye Hukuk Mahkemesi Ayırımı, s.5.

dırılması, tek bir hâkimin bakacağı dava ve iş sayısının artmasına neden olacağı için, adaletin gerçeğe uygun şekilde tecellisi hususunda da ciddî sıkıntılar yaratabilecektir.

7. Sulh hukuk – asliye hukuk mahkemesi ayrımının, sulh hukuk hâkimleriyle asliye hukuk hâkimleri arasında hiyerarşik bir bağ bulunduğu gibi psikolojik bir algının oluşmasına veya böyle bir zehabın uyanmasına neden olduğu, bu yüzden de kaldırılmasının isabetli olacağı ifade edilmektedir¹⁵.

Mevzuat bazında, asliye hukuk hâkimleriyle sulh hukuk hâkimleri arasında bir derecelendirme ilişkisinin yahut hiyerarşik bir bağın ya da bağlantının bulunduğu yönündeki psikolojik algıyı haklı çıkarabilecek olan hukukî bir dayanak bulmak pek mümkün değildir. Öte yandan, hiyerarşinin varlığı için, her iki hâkim grubu arasında, bir astlık-üstlük ilişkisinin yahut emir-komuta zincirinin bulunması gerekir ki; hâkimler bağlamında, böyle bir bağdan ya da bağlantıdan söz edilemez. Her şeyden önce, anayasal temelleri de bulunan hukuk devleti (AY m.2) ile mahkemelerin bağımsızlığı (AY m.138) ilkelerinin varlığı, bizâtihi, böyle bir bağın kurulmasını yahut böyle bir bağlantının oluşturulmasını tek başına önlemeye yeter bir işlevi yerine getirir.

Her iki mahkemenin, yargı düzeni içerisinde çözmeyi üstlenmiş oldukları uyuşmazlıkların niteliklerinin birbirinden farklılık gösteriyor olması, bu mahkemelerde görev yapan hâkimler arasında bir derecelendirme ilişkisinin yaratıldığı, asliye hukuk hâkimlerinin görmüş oldukları işlev sebebiyle sulh hukuk hâkimlerine nazaran daha üstün ve daha ayrıcalıklı bir konumda bulundukları anlamına asla gelmez. Psikolojik olarak böyle bir algının yaratılmış ya da izlenimin uyandırılmış bulunmasının, hukuken geçerlilik taşıyan haklı hiçbir temeli yoktur. Her iki mahkemenin hâkimlerinin, yargı düzeni içerisinde üstlenmiş oldukları işlevler, nitelik itibarıyla farklılık gösterse bile, aynı derecede öneme ve değere sahiptir; birinin diğerine nazaran daha karmaşık ve daha büyük meblağlara ulaşan uyuşmazlıkların çözümüne uğraşması, aralarında bir derecelendirme ilişkisinin bulunduğu yahut hiyerarşik bir bağın kurulduğu sonucunu doğurmaz.

¹⁵ Adalet Bakanlığı İç Denetim Birimi Başkanlığı'nın 12.10.2011 Tarihli Sulh – Asliye Ayrımı İnceleme Raporu, s.1.

469 sayılı Mehâkim-i Şeriyenin İlgasına ve Yeni Mehâkim Teşkilâtının Teşkiline Dair Kanun'un yürürlükte olduğu dönemde, sulh hukuk mahkemelerinin, tek hâkimli mahkeme; asliye hukuk mahkemelerinin ise, toplu mahkeme biçiminde kurulması öngörülmüştür. Ancak, hâkim sayısının sınırlı olması sebebiyle, yasal çerçevede, toplu mahkeme sisteminin öngörülmesine rağmen, anılan Kanun'da yer alan geçici madde hükmüne dayanılarak, asliye hukuk mahkemelerinin de, ülke genelinde, tek hâkimli mahkeme biçiminde örgütlenmesi sağlanmıştır. Tek hâkimli mahkeme – toplu mahkeme modeli işlerlik kazanmış olsaydı, her iki mahkeme türü arasında, statü itibariyle bir farklılığın bulunduğu söylenebilirdi. Bugün için, yasal çerçevede, hem sulh hukuk mahkemelerinin hem de asliye hukuk mahkemelerinin örgütlenmesi bağlamında, tümüyle tek hâkimli mahkeme sistemi işlerlik kazanmıştır (5235 s. K. m.5, II). Dolayısıyla, her iki mahkeme türü arasında, bu bağlamda da, statü itibariyle bir farklılığın yaratılmış olduğu, pozitif hukuk çerçevesinde de artık ileri sürülemez. Sulh hukuk mahkemeleri hâkimleriyle asliye hukuk mahkemeleri hâkimleri arasında bir derecelendirme ilişkisinin yahut bir hiyerarşinin bulunduğu izlenimi uyandırılmışsa, bunun temelinde, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun, eskiden, özellikle, asliye hukuk mahkemesi hâkimlerini esas alan bir tutum takınmış, genel bir tavır sergilemiş olmasının yatığı söylenebilir. Yargıtay'a üye seçimi sırasında, HSYK tarafından, eşdeğer koşulları taşımak kaydıyla, hâkimlerin görev yaptığı mahkemeler arasında herhangi bir ayırımın gözetilmemesi yönünde bir tutum ve yaklaşım benimsenecek olursa, bu yanlış izlenim ya da algının kısa sürede izalesi de mümkün hâle gelir.